

Jugoszláviai helyzetkép

Az anyanyelvű oktatás a nemzeti kisebbségek fennmaradásának és fejlődésének alappillére *II. rész*

TÓTH LAJOS

Felsőoktatás

Jánosi Gábor A nemzetiségek anyanyelvű képzésének lehetőségei Jugoszláviában című 1976-ban megjelent tanulmányában adatokat közöl a főiskolákon, művészeti akadémiákon és egyetemi karokon tanuló nemzetiségi hallgatók számának növekedéséről az 1961-1969-es időszakban (az 1968/69-es tanévben a magyar nemzetiségű hallgatók száma 3.052-t tett ki). Ugyanakkor rámutat arra az aránytalanságra, amely a nemzetiségek képzettségi szintje terén tapasztalható a jugoszláv átlaghoz viszonyítva.

Az 1954-ben megalakult Újvidéki Egyetem hozzájárult a helyzet lassú javulásához, bár időnként visszaesés is tapasztalható. Az 1970/71-es tanévben (a Szövetségi, illetve Tartományi Statisztikai Intézet adatai szerint) a magyar hallgatók száma 2.529, ebből Belgrádban 478, Újvidéken pedig 2.051 tanult.

Jugoszláviában és Vajdaságban (is) az egyetemi és főiskolai hallgatók száma 1979-ig állandóan emelkedett (ekkor 447.808 egyetemi hallgató volt hazánkban). Ezt követően fokozatosan csökken.

A magyar nemzetiségű hallgatók száma Vajdaságban az 1975 és 1986 közötti időszakban a következőképpen alakult (lásd az 1. sz. táblázatot):

1. táblázat:

A vajdasági felsőfokú iskolákban tanuló magyar diákok száma 1975 és 1986 között

Tanév	létszám	százalékarány
1975/76	3.563	9,5%
1979/80	4.364	10,1%
1986/87	2.876	9,5%

Ezeknek az adatoknak a mérlegelésnél feltétlenül figyelembe kell venni, hogy bizonyos számú magyar nemzetiségű hallgató Belgrádban, Zágrábban és magyarországi egyetemeken és főiskolákon folytatja tanulmányait. A lakosság és az egyetemi hallgatók összlétszámához viszonyítva arányuk mégsem tekinthető kielégítőnek. Statisztikai adatok tanúskodnak arról, hogy pl. 1986-ban az 1965-ös évhez viszonyítva a szerb köztársaságban 49,1%-kal nőtt az oklevelet szerzett hallgatók száma, a magyarok esetében a növekedés alig haladja meg a 10%-ot.

Az okok között – mi gátolja őket tanulmányaik folytatásában – kétségtelenül szerepet játszanak (egyeseknél) a nyelvi akadályok is, de jellemző, hogy az ösztöndíjakkól is aránylag kevesebb nemzetiségi hallgató részesül (gyakran a saját hibájából).

A Szabadkai Közgazdasági Kar, Építészeti Kar, az Újvidéki Jogi Kar és különösen a Szabadkai Műszaki Főiskola, valamint a nemrég megszűnt Építészeti Főiskola élen

járt és részben jár a kétnyelvűség meghatározott formáinak kialakításában: a hallgatóknak lehetőséget nyújtanak, hogy bizonyos tantárgyak előadásait magyar nyelven hallgassák, a gyakorlatokat is ezen a nyelven szervezik meg és a vizsgáztatás is anyanyelvükön folyik. Főleg tanulmányaik első fázisában nyújtanak számukra ilyen lehetőségeket, rendszerint úgy, hogy külön magyar csoportok alakulnak. Sajnos, az utóbbi években a Szabadkai Közgazdasági Karon és más karokon is ezen a téren, főleg magyarul beszélő káderek hiányában némi visszafejlődés tapasztalható.

A nevelésről és oktatásról szóló törvény előírta, hogy Vajdaságban minimálisan 30 nemzetiségi hallgató számára, akik tanulmányaikat anyanyelvükön kívánják folytatni, az egyetemi karok és főiskolák kötelesek azon a nyelven (is) megszervezni az oktatást – a feltételektől függően. Szerencsére egyes karokon (pl. a természettudományin) és intézetekben (Történelmi Intézet stb.) kisebb létszámú (még öt) hallgató számára is megszervezik az anyanyelvű oktatást egyes tantárgyakból, ami kellő rugalmasságról tanúskodik.

Már az 1977/78-as tanévben Szabadkán 3 főiskolán – köztük a Pedagógiai Akadémián (a tanítóképző "utódán"), 2 egyetemi karon, Újvidéken pedig az Óvónőképző (Pedagógiai) Főiskolán és 5 egyetemi karon, valamint a Művészeti Akadémián (a színészképzésben) több mint 800 hallgató folytatta (részben vagy egészben) tanulmányait magyar nyelven. Ezzel párhuzamosan Szabadkán és Újvidéken sor került 16 nemzetiségi lektorátus megalakítására.

Ezek a nemzeti egyenjogúság tökéletesebb megvalósítására irányuló, eléggé szerény törekvések a magyar nyelven tisztán beszélő oktatói káderrel valósíthatók meg. Az Újvidéki Egyetem 1556 tanára és munkatársa tanársegéde közül az 1983/84-es tanévben 198 (12,7%) volt magyar nemzetiségű, a 360 főiskolai oktató közül pedig 79 (21,9%). Az 1987/88-as tanévben ez a százalékarány a főiskolai tanárok esetében 23-ra, az egyetemi tanárok és munkatársak esetében pedig 13%-ra emelkedett, ami némi javulást mutat. Eszerint az egyetemi tanárok, de különösen a főiskolai tanárok nemzetiségi összetétele (magyar vonatkozásban) kedvezőbb mint a hallgatók nemzetiségi összetétele. Az utóbbi az 1989/90-es tanévben még érezhetően romlott is: a főiskolai hallgatók esetében 9,4%-ot, az egyetemi hallgatók esetében 7,7%-ot, összeségében pedig 8%-ot tett ki, ami igen elgondolkoztató adat.

A felsorolt adatok arra utalnak, hogy Vajdaságban az elmúlt évtizedekben bővültek a lehetőségek a magyar nyelvű oktatás megszervezésére a felsőoktatásban, ugyanakkor nagy lemaradás tapasztalható a magyar nemzetiségű főiskolai és egyetemi hallgatók felölelésében, ami semmiképpen sem javíthatja az amúgy is kedvezőtlen végzettségbeli összetételt.

A nemzetiségek nyelvén és azon belül a magyar nyelven folyó oktatás kiszélesítésére feltétlenül szükség van, hogy ezáltal a felsőoktatás vonzóbbá váljék a magyar ifjak számára is. Ehhez az eddiginél jobb feltételeket kell biztosítani, beleértve a nagyon hiányos tankönyvellátást, szakirodalmat, valamint az arányos ösztöndíjazást is. Az anyanyelvüket jól beszélő és a szakkifejezéseket is ismerő magas szintű értelmiségiekre van szükségünk. A hangsúlyt továbbra is a pedagógusképzésre – a pedagógusok anyanyelvi képzésére – kellene helyezni. Ez nyomatékosan vonatkozik az egyetemi és főiskolai oktatók anyanyelvi képzésére is, akik a jövő nemzedékeit anyanyelvünk tisztaságának megőrzésére saját példamutatásukkal nevelhetik a leg hatékonyabban. Ezenkívül, az elért szint megőrzése mellett, új szervezési formák és korszerűbb megoldások (eszközök, módszerek) alkalmazásával lehetne előbbre vinni a nemzetiségek nyelvén folyó felsőoktatást. Tennivaló van bőven: mindeneke-lőtt az egyéneken rejelő ellenállást, ferde nézeteket és különösen a fiatalokban meghúzódó kishitűséget, alacsony szintű egyéni törekvéseket, érvényesülési vágyakat kellene kiküszöbölni, illetve emelni. Az anyaország részéről nyújtandó nagyobb

segítség ezen a téren (is) serkentő, bátorító hatású lehet.

Összegezőképpen megállapíthatjuk, hogy Vajdaságban a magyar nyelven és általában a nemzetiségek nyelvén folyó oktatás az elmúlt négy és fél évtizedes időszakban jelentős fejlődésen ment keresztül, amely azonban nem volt mentes a stagnálástól és az időnkénti (s főleg helyenkénti) visszaesésektől sem.

A felsorolt mutatók és információk mögött a nemzetiségi oktatás különböző változása és sajátosságai, valamint a mennyiségi és minőségi elemek összefonódása és kölcsönhatása húzódik meg.

Ezen a téren is alapvető fontosságú a hatékonyság kérdése, amit csak érintettünk. Számunkra, jugoszláviai magyarok számára igen fontos, miképpen hatott a kialakult gyakorlat a tanulók személyiségének alakulására és különösképp a társadalmi és azon belül, kisebbségi tudatuk formálására. Hogyan alakul és fejlődik az anyanyelvi beszéd- és íráskészségük. Milyen viszonyulási rendszer alakul ki bennük anyanyelvük iránt, illetve saját nemzetük és a velük együtt élő más nemzetek és nemzetiségek iránt. Hogyan fogják fel kisebbségi helyzetüket és voltukat. Mennyiben képesek és készek a nemzeti egyenjogúság elvét önmagukra és másokra vonatkozóan érvényesíteni, és az itt élő népek pozitív hagyományainak megőrzéséért harcolni. Megannyi időszerű és elmélyült tanulmányozásra váró kérdés. Az oktató jellegű kérdésektől (ismeretszerzés, készségek és jártasságok kialakítása) sokkal bonyolultabbak és elhanyagoltabbak a nevelés, a személyiségformálás kérdései. Összefonódásuk komplex felölelést igényel.

A több nyelven folyó oktató-nevelő munkában külön figyelmet érdemelnek a külső és belső tényezők, a társadalmi háttér, a személyi és tárgyi feltételek biztosítása az egyenjogúság elvével összhangban.

Mivel mindez fel-felújuló reformfolyamatok sodrában megy végbe, valósul meg, ezen a téren is – a nemzetiségi oktatás terén is – komoly újításokra, korszerűbb megoldásokra, szervezeti formákra van szükség. Ehhez mindenekelőtt megbízható információkra, a helyzet és az eddig elért szint tárgyilagos elemzésére, a különböző akadályok, visszahúzó erők feltárására van szükség. Tanulmányunkkal ehhez kívánunk hozzájárulni, fontosnak tartva a valóságból adódó szükséges akciók megindítását és intézkedések foganatosítását – a nemzeti kisebbségek nyelvén folyó oktatás mennyiségi és minőségi javítása céljából.

Horvátországban

Ebben a köztársaságban az 1948-1981. időszakban lebonyolított népszámlálások hivatalosan közzétett adatai (Lásd az 1. sz. táblázatot az Iskolakultúra 11-12. számában) szerint a magyarság 1948-ban a lakosság 0,3%-át képezte, és ez a százalékarány 1981-ben már a 0,1%-ot sem éri el.

Ebből kitűnik, hogy a magukat magyarnak valló állampolgárok száma 33 év lefolyása alatt a felére csökkent. Ennek több mélyreható oka van, amelyek közül elsősorban a szétszórtságot emelem ki (az itt élő magyarság kb. egyharmada elszórtan él a köztársaság különböző vidékein és kb. ugyanannyi olyan helységekben, ahol az összlakosság mindössze 5-10 százalékát teszi ki), de közrejátszottak ebben bizonyos gazdasági tényezők is.

Külön tanulmány célját, illetve tárgyát képezhetné annak feltárása, mennyiben járult ehhez hozzá az oktatáspolitikai és annak megvalósítása az egyes vidékeken. A rendelkezésünkre álló adatok birtokában erre a kérdésre csak részben tudunk választ adni.

Horvátországban a magyarokon kívül más nemzetiségek is élnek kisebb vagy nagyobb létszámban: csehek, szlovákok, ruszinok, olaszok stb.

A nemzeti egyenjogúság alkotmányos törvényes szabályozása köztársasági szinten úgyszólván eszményi helyzetet tükröz (községi szinten egyes vidékeken már nem olyan ideális, tökéletes).

Horvátország Alkotmánya még a szövetségi alkotmánytól is teljesebben szabályozza a nemzetiségek jogait: "A Horvát (Szocialista) Köztársaságban élő valamennyi nemzet és nemzetiség egyenjogú: a horvátok, a szerbek, a magyarok, a csehek, az olaszok, a szlovákok, a ruszinok, az ukránok és más nemzetiségek. A nemzetek és nemzetiségek egyenjogúságánál, valamint a polgárok nemzeti sajátosságainak kinyilvánítására való szabadság megvalósítása céljából a Horvát Köztársaság új alkotmánya is biztosítja minden nemzetnek és nemzetiségnek a jogot, hogy szabadon és egyenrangúan használja saját nyelvét és írását, hogy saját nyelvén fejlessze kultúráját, az oktatást és nevelést és hogy élvezze a többi, alkotmány által szavatolt jogot.

Ennek szellemében az oktatási törvény teljes mértékben szavatolja az anyanyelvű oktatás feltételeit a nemzetiségek számára. Sem az általános, sem a középiskolai képzés vonatkozásában nem írja elő a szükséges (minimális) tanulólétszámot a nemzetiségi tagozatok megnyitására. Elvben tehát 1-2 magyar nemzetiségű tanuló számára is lehetséges külön tagozatot nyitni. Ezzel a lehetőséggel élve egyes helységekből időnként igyekeznek meghosszabbítani egy-egy magyar tagozat életét, fennmaradását. Jórészt a szülőkön múlik, élnek-e az adott jogokkal, kívánják-e a magyar tagozatok megnyitását, fenntartását. Az utóbbi években Faragó Ferenc, tanügyi tanácsos nyilvánosságra hozott adatai szerint, a szülők 8-10 százaléka horvát tanítási nyelvű iskolába iratja gyermekét, holott lehetősége volna az anyanyelvű oktatásra. Ebben – a továbbtanulással kapcsolatos részbeni aggodalmaik mellett – itt is kifejezésre jut a magyarság egy részénél a nemzeti identitás, a nemzeti öntudat hiánya.

Ehhez némileg hozzájárul a magyar, illetve kétnyelvű óvodák aránylag kis száma (összesen 10 helységben működtek ilyen óvodák 1988-ban), bár az utóbbi években az óvodások létszáma a magyar nemzetiségű gyermekek körében némileg emelkedett s új óvodákat is nyitottak.

Általános képzés

Horvátország területén már 1945 elejétől folytatták munkájukat a nagy hagyományokkal rendelkező hatosztályos elemi iskolák – magyar nyelven. A Szövetségi Statisztikai Intézet 1954-es közlönye szerint az 1949/50-es tanévben a Horvát Népköztársaságban 21, főleg hatosztályos iskolában folyt magyar nyelvű oktatás. A tanulók létszáma 1531, a magyarul tanító pedagógusok száma pedig 26 volt. Ebben a tanévben nyílt meg a drávaszögi Vörösmarton – a reformáció korabeli Vörösmarti Gimnázium késői utódaként – az első magyar nyelvű hétosztályos iskola, amely később nyolcosztályos iskolává (algimnáziummá) alakult.

Az 1951/52-es tanévben az iskolák száma már 28, a tanulóké 1544 és a pedagógusoké 44-re emelkedett.

A hatvanas évek első felében a tanulók létszámában jelentős csökkenés következett be; a Szövetségi Statisztikai Intézet adatai szerint az 1965/66-os tanévben létszámuk 1036 volt, majd a következő években némi létszámnövekedés tapasztalható. Különösen a tagozatok és a pedagógusok száma növekszik. 1956-ben már 62 pedagógus tanított magyar nyelven. Ebben az időben alakulnak meg az első nyelvápoló csoportok is.

A Horvát Szábor (képviselőház) egy 1969-es határozatával hivatalosan is "szentesítette" a *nyelvápolás bevezetését* a nemzetiségi tanulók számára azokban a helysége-

gekben, amelyekben nincs lehetőség vagy igény nemzetiségi tagozatok megnyitására. Heti 3 tanítási óra és 2 órás szakköri foglalkozás keretei között sajátítják el a magyar nemzetiségű tanulók a saját anyanyelvüket és nemzeti kultúrájuk bizonyos elemeit. Az 1956-77-es időszakban ugrásszerűen növekedett azoknak az iskoláknak, illetve tanulócsoporthoznak a száma, ahol a nyelvápolást bevezették. Az 1977-78-as tanévben anyanyelvápolásban összesen 957 tanuló vett részt, 1989-ben ez a szám már 999-re emelkedett. Ezt a munkát 21 pedagógus végzi két községben. Jellemző, hogy a közel ezer önként jelentkezett tanuló közül a beiratkozásnál mindössze 265 tanuló beszélt folyékonyan az anyanyelvén (egy részük esetleg "értett valamit magyarul"). Erre a munkaformára, tehát feltétlenül szükség van, bár világos, hogy az anyanyelvápolás csak legfeljebb kis mértékben pótolhatja az anyanyelvű oktatás hiányát.

Az ötvenes évek közepétől előbb bővültek, majd szűkültek az anyanyelvi oktatás lehetőségei. 1955-ben Laskón hétosztályos, majd a következő tanévben "B" típusú nyolcosztályos iskola alakult, felújítva a reformáció korabeli képzés hagyományait. Ezzel párhuzamosan Batinán kétnyelvű nyolcosztályos iskola alakult. Kórógyon a szintén évszázados hagyományokkal rendelkező hatosztályos elemi iskola hétosztályos, majd "B" típusú nyolcosztályos általános iskolává fejlődik. A szomszédos Szentlászlón is eleinte működtek magyar nyelvű tagozatos a nyolcosztályos iskolában, majd a magyar nyelvű oktatás az alsó tagozatokra, az osztálytanításra szűkült.

A hatvanas években, szülői kérésre vagy szülői beleegyezéssel a következő helységekben szűntek meg a magyar tagozatok: Hercegszöllős, Jagodnjak-Rét, Kő, Rétfalu, Mirkovác, Bellye, Haraszti, Nagypiszánica. Ez eléggé lesújtó adat annál is inkább, mivel a háború utáni években pl. Bellyén, Mirkovácon és Hercegszöllősön nagyobb létszámú magyar tannyelvű hatosztályos iskola működött.

Az 1956/68-as és az 1977/67-as tanévek adatainak összehasonlításával eléggé hű és egyben lehangoló képet kapunk a magyar nyelvű oktatás összezsugorodásáról Horvátországban:

2. táblázata

év	tanulók	tagozatok száma
1966/68	1106	46
1977/78	859	58

Tehát míg a tagozatok (tanulócsoporthoz) száma 12-vel növekedett, a tanulói létszám 247-el csökkent.

Az 1978-1984-es időszakban a magyar nemzetiségű tanulók száma 811-ről 695-re csökkent, majd a következő tanévben újabb (3%-os) létszámcsökkenés következett be. Szomorú és egyben jellemző esetként említem, hogy a karancsi iskola tanítónője 3 megmaradt tanulóval átment a hercegszöllősi iskolában, tehát Karancson is megszűnt a magyar nyelvű oktatás. Az 1986/87-es tanévben 686 tanuló iratkozott be magyar tagozatba. A legújabb (1989-es) adatok már csak 627 tanuló említene, akik az öt magyar tanítási nyelvű és a két kétnyelvű iskolában tanulnak.

A nyolcvanas évek közepéhez viszonyítva ez (további) tíz százalékos létszámcsökkenést jelent, ami összhangban van ugyan a magyarság létszámcsökkenésével, de ugyanakkor – és ez az aggasztó ebben a jelenségben – jelentős mértékben járulhat hozzá a magyar nemzetiség további csökkenéséhez. Meddig folyik ez így – ilyen mederben és ilyen irányvételrel?

A magyar nyelvű általános képzés területén elért komoly haladást bizonyos fokig "ellensúlyozza" ez a feltartóztatatlannak tűnő jelenség, és ezzel kapcsolatosan a kérdések és dilemmák egész sora merül fel. Kétségtelen, hogy legnagyobb hiányos-

ságnak az egyes iskolákban megszakadt anyanyelvi oktatás számít, amelyhez döntő mértékben járultak hozzá a szülőknél kialakult téves nézetek és álláspontok, de feltehetően a szülők és a tanulók tájékoztatása sem volt mindenütt kielégítő. A legfőbb szempont és érv ebből a szempontból a tanuló fejlődésére, kibontakozására gyakorolt hatás lehet: mennyiben gátolja személyiségének kialakítását, ha tanulmányait nem az anyanyelvén végzi, illetve milyen előnyei vannak az anyanyelvű oktatásnak.

Külön fontos kérdésként merül fel: mennyiben elégedettek a szülők a magyar nyelvű oktatás színvonalával, és milyen lehetőségek nyílnak a továbbtanulásra magyar nyelven ebben köztársaságban vagy másutt.

Középfokú képzés

1969-től a pélmonostori középiskolában kezdetét vette a magyar nyelvű, vagy inkább kétnyelvű oktatás egy húsz főnyi tagozatban. Az 1973/74-es tanévben, egy gimnáziumi osztály megnyitásával szélesebb lehetőségeket teremtettek az anyanyelven folyó továbbtanulásra, ami a következő időszakban, a középiskolai reform keretei között, tovább bővült. A tanulók száma az első két osztályban a hetvenes évek közepén 78 volt. Harmadik (gimnáziumi osztály) az 1975/76-es tanévben nyílik.

A szakirányú oktatás bevezetésével a pedagógiai, fémipari és közgazdasági-közigazgatási ágazatok között választhattak a magyarul tanulni kívánó ifjak (a szaktantárgyak nagyobb részét az utóbbi és a fémipari szakon szerbhorvát nyelven tanulják). A tanulók száma évről-évre növekszik: az 1980/81-es tanévben már 179-re emelkedik és a következő tanévekben is ekörül mozog. Ezekbe a tagozatokba nemcsak drávaszögi, hanem dályhegyi, kórógyi, szentlászlói stb. diákok is beiratkoztak, így a pélmonostori középiskola ebből a szempontból köztársasági jellegűvé vált. Legnagyobb problémát a magyarul beszélő szakkáderek biztosítása képezte a szaktantárgyakban. Ezért a szakmai képzés megszervezésében pedagógiai szempontból sokszor felemás, az anyanyelvi műveltség ápolása és fejlesztése szempontjából pedig kétes megoldásokhoz folyamodtak.

A nyolcvanas évek közepétől a tanulók létszáma 150 körül állapodott meg, de ehhez hozzájárulnak azok a vajdasági (főleg bezdáni) diákok is, akik – jobb megoldás híján elsősorban azért, mert Zomborban alig van lehetőség a magyar nyelvű továbbtanulásra – ebbe az iskolába iratkoznak.

Bizonyos hiányosságai ellenére a monostori középiskola jelentős szerepet töltött és tölt be a horvátországi iskolarendszerben, lehetővé téve az anyanyelven folyó továbbtanulást egyes ágazatokon (szakmákban). A gimnáziumok visszaállításával remélhetőleg még vonzóbbá válik a magyar ifjak számára, és ezáltal kevesebben iratkoznak majd az itteniek közül vajdasági középiskolába. Ehhez, többek között, szükség volna a minőségi szint emelésére (az óra- és tantervek további tökéletesítésére, az ottani állapotokhoz való idomítására, a tankönyvellátás javítására és egyéb tanulói kellékek biztosítására, megfelelő szakkáderek angazsálására stb.), amire helyesen mutatott rá Pasza Árpád, az iskola magyarszakos tanára, még 1983-ban az 5-ös számú Évkönyvben megjelent cikkében (100. old.).

Faragó Ferenc viszont az Évkönyv 10. számában (114. o.) előnyként említi a kisebb tanulói létszámú tagozatokban megvalósítható egyéni foglalkozást, és tegyük hozzá: itt általában nagyobb lehetőségek társulnak az oktatás individualizálásra, a tanulók lehetőségeihez való alkalmazkodásra, ami jelentősen hozzájárulhat az oktatás hatékonyságának fokozásához.

Az ő írásából az is kitűnik, hogy az utóbbi években (a művelődési, mezőgazdasági és matematikai szakirány megnyitásával) bővült a pályaválasztási lehetőség a tanu-

lók előtt, ami ezt az iskolák feltehetően a magyar ifjak számára még vonzóbbá teheti. Pozitív törekvésnéként említi azt is, hogy az iskola tanulói évenként jól szervezett magyarországi kirándulásokon (színházi előadásokon, művelődési intézmények látogatásán) vesznek részt. Ugyanakkor komoly problémát képez, hogy a tanulók nagy többsége kisebb vagy nagyobb távolságról utazik. Nincs lehetőség a diákotthoni elhelyezésükre. Ezt a hiányt az utóbbi időben a diáksegélyezési mozgalom megszervezésével kívánják enyhíteni. Mindez arról tanúskodik, hogy ebben az iskolában a jóirányú változások, pozitív erőfeszítések ellenére még néhány igen fontos kérdés vár megoldásra.

Pedagógusképzés és továbbképzés

A magyar nyelvet tökéletesen beszélő, illetve "kétnyelvű" pedagóguskáder biztosítása Horvátországban a háború utáni évektől kezdve a legidősebb és legégetőbb kérdések közé tartozott. A hiányt tanítóképzős tanulók ösztöndíjazásával és vajdasági pedagógusok toborzásával igyekeztek megoldani. Néhány éves időszakban az eszéki tanítóképző keretei között magyar lektorátus működött és megszervezték a magyar nyelv és irodalom anyanyelvű oktatását. Egyesek Magyarországon szereztek pedagógusi (elsősorban magyar szakos) oklevelet, mások az Újvidéki Egyetemen fejezték be tanulmányaikat.

A személyi feltételek biztosításának alakulásáról, körülményeiről Merki Ferenc közöl érdekes információkat (a 2-es számú Évkönyv, 127-133. old.) akinek tanügyi tanácsosi és a Horváthországi Magyarok Szövetsége elnöki minőségében főszerepe (mondhatnám oroszlánrésze) volt a magyar nyelvű oktatás továbbfejlesztésében Horvátországban. A nemzetiségi oktatásról szóló törvény előírta, hogy a nemzetiségi iskolákban elsődlegesen a nemzetiségekhez tartozó és a nemzetiség nyelvét jól beszélő pedagógusokat és igazgatókat kell alkalmazni. Ennek a követelménynek majdnem teljesen eleget tettek, sőt az utóbbi években ebből a szempontból még a monostori középiskolában is javulás tapasztalható (egyes közismereti tantárgyból időnként továbbra hiány mutatkozik).

Az e téren tapasztalható ingadozások (egyes pedagógusok elköltözése), valamint a távlati szükségletek (a nyugdíjba vonuló pedagógusok helyének betöltése) tartósabb megoldást sürgettek a pedagógusképzésben. Ezért az 1981/82-es tanévben az eszéki egyetem pedagógiai karának osztálytanítói tanszékén megkezdődött a magyar osztálytanítók és anyanyelvápolók főiskolai szintű (kétéves időtartamú) képzése. Az óraterv szerint a hallgatók magyarul tanulták a pedagógiát, didaktikát és néhány kiegészítő tantárgyat a magyar nyelvtant, a magyar nemzet és nemzetiség irodalmát, a magyar gyermek- és ifjúsági irodalmat, a magyar nyelvet mint környezetnyelvet, valamint a magyar nyelv tanításának módszertanát és a magyar beszédkultúrát. A többi tantárgyat horvát nyelven hallgatták, ami együttesen nagy megterhelést jelentett a számukra, ezért az évente beíratkozó 8-10 hallgató közül aránylag kevesen jutottak el a diplomáig.

Az utóbbi években már 5 hallgató sem jelentkezett felvételre, ezért ez a képzési forma jelenleg szünetel. A pedagógusi pályára készülő ifjak egy része magyarországi egyetemeken, többsége a Szabadkai Pedagógiai Akadémián, illetve az Újvidéki Egyetemen igyekszik diplomát szerezni.

Az átmeneti megszakítás ellenére feltehetően ilyen vagy hasonló – egyetemi szintű – pedagógusképzésre (pótképzésre, átképzésre, a jövőben is szükség lesz, de ehhez megfelelőbb feltételeket kell teremteni, és azt a jövőbeni kaderszükségletekhez idomítani (számításba jöhetnek különböző rugalmasan megszervezett képzési és továbbképzési formák).

A magyar nyelven tanító pedagógusok szakmai és nyelvi továbbképzését az eszéki Pedagógiai Intézet a pécsi Pedagógiai Intézet bevonásával szervezi meg. A magyar szakos tanárok és a tanítók egy része évenként bekapcsolódik a Vajdaságban szervezett szeminárium munkájába. Mélyreható elemzéssel lehetne csak megállapítani, mennyiben felel meg mindez a korszerű követelményeknek a pedagógus korszerű alkotó összetevőinek figyelembevételével (lásd a szerző munkáját szabadkai Oktatás és Nevelés 1989-i 2-3. számában).

Szakmai együttműködés

A horvátországi pedagógiai szakszolgálat, a HMSZ-ek közreműködésével, már évtizedekkel ezelőtt szerteágazó együttműködési kapcsolatot épített ki egyrészt a Vajdasági Tankönyvkiadó Intézet és a pedagógusképzés intézményeivel, valamint ismert szakemberekkel, másrészt a magyarországi, elsősorban pécsi, oktatásügyi szervekkel és az oktatás fejlesztésén munkálkodó intézményekkel. Ezen a téren, különösen a Vajdasággal való együttműködésben, vannak még kiaknázatlan lehetőségek. Megfelelő szakemberek és tudományos dolgozók bevonásával – időnként célszerű volna átfogó elemzéseket végezni egy-egy központi, időszerű oktatási-nevelési kérdés többoldalú megvilágítására, ami lehetővé tenné a fejlődés esetleges akadályainak feltárását és a szükséges intézkedések foganatosításához, a fejlesztés irányvonalainak kialakításához nyújtanának megbízhatóbb támpontokat.

A kisebb létszámú közösségeknek, így a horvátországi magyarságnak is nagy szüksége van a segítségnyújtásra. Saját fennmaradása érdekében – különösen az oktatás és a művelődés terén – törekednie kell a minél magasabb színvonal elérésére. Ehhez viszont újabb és újabb lendületre és az ügyet odaadóan szolgáló, példát mutató egyéniségekre és széles körű összefogásra van szükség.

Szlovéniában

A Statisztikai Intézet 1982-ben megjelent kézikönyve szerint 1948-tól az 1. sz. táblázatban látható módon alakult a magyarság létszáma Szlovéniában. A létszámcsökkenés ebben a köztársaságban kisebb arányú volt, amihez egyes ottani hivatalos körök megítélése szerint, jelentős mértékben járult hozzá a nemzetiségek fennmaradását elősegítő oktatáspolitikai. Hozzájárult ehhez az a körülmény is, hogy a magyarság zöme a lendvai és a muraszombati községben, a magyar határ mellett elterülő 5-8 km-es sávon él és itt a lakosság többségét alkotja.

A szlovén alkotmány és az oktatásra vonatkozó törvényes előírások teljes mértékben szavatolják az ott élő nemzetiségek (magyarok és olaszok) egyenjogúságát az oktatás terén és általában nemzeti hagyományaik, nemzeti műveltségük megőrzése céljából. Biztosítják a nyelvhasználat jogát a közéletben és lehetővé teszik nemzeti szimbólumaik használatát, valamint a megfelelő oktatási-művelődési intézmények kialakítását.

Másfél évtizedes útkeresés után, a vegyes nemzetiségi körzetek sajátosságainak és érdekeinek megfelelően 1959-től a kétnyelvű oktatás bevezetését találták legcélszerűbbnek. Ezt a következőképpen okolták meg: "Murántúl nemzetiségileg vegyes területén élő szlovének és magyarok közös utat választottak életcélul. Ezen az úton bátran haladnak egymásközi megbecsülésben és egyetértésben... A kiválasztott kétnyelvű nevelési-oktatási munkánk eredményeként a nemzetiségileg vegyes területen felnő az ifjú nemzeték, amelynek az együttélés fogalma gyakorlati életelvet jelent. A kétnyelvű nevelési-oktatási rendszer segítségével nemes küldetést teljesítünk a magyar nemzetiség kultúrájának megőrzése és nyelvi fejlődése érdekében. E

nemzetiség nevelési-oktatási programja pedig gazdagítja, feldúsítja a többségi nemzet – tehát a szlovének – kultúráját.” (Együttélés, 1984. 3. old.)

Az erre hivatott szakmai és tudományos intézetek és szakszolgálatok bevonásával kidolgozták a kétnyelvű oktatás modelljét, amely többek között magában foglalja az alapvető célkitűzéseket – pl. a magyar nemzet kultúrörökségének megismerését –, elveket - egyenjogúság, eredményesség, vonzóság, alkalmazkodás –, a kapcsolatrendszer kialakítását pl. az anyanemzettel, valamint a személyi és tárgyi feltételek (szakkáder, tankönyvek és egyéb tanulói és pedagógusi kellékek) biztosítását.

Tanterveikben törzsanyagként megtartották a köztársasági tantervek anyagát, és ezt nemzetiségi programmal egészítették ki, ami a magyar nyelv, mint anyanyelv anyagán kívül felöleli a magyar nemzet történetének fontosabb mozzanatait, Magyarország földrajzát és a megfelelő zenei, képzőművészeti stb. nemzeti elemeket. Ezekkel szükségszerűen heti két órával megnövekedett ugyan a tanítási órák száma, de ezt a tanulók számára kárpótolja az a tudástöbblet, általában értéktöbblet, amelyben ezek a tanulók részesülnek. A magyar nyelv elsajátításában a differenciálás (az elért szint szerinti elkülönítés) elvét alkalmazzák, a többi tantárgy tanítási, kidolgozott módszertani eljárásokkal, két nyelven folyik. A munkát a kétnyelvű tagozatokban némileg megkönnyíti, hogy a tanulók létszámát itt 24-ben határozták meg, de a maximális tagozatlétszámot igyekeznek 20-ra csökkenteni.

A legnagyobb probléma a mindkét nyelvet tökéletesen beszélő pedagóguskáder biztósítása volt (a szlovén anyanyelvű pedagógusoknak kötelező a magyar nyelv elsajátítása – legalább középfokú magyar nyelvvizsgával kell rendelkezniök).

Az oktatási-nevelési intézmények hálózatának kialakítása

A lefektetett elvekkel és törekvésekkel összhangban hozzáálltak a kétnyelvű úvodák megszervezéséhez, amelyek 1975-ben már 380 gyermek nevelését vállalták. Ezzel egyidejűleg a legnagyobb gondot a kétnyelvű általános iskolák kialakítására fordították. A Lendvai Füzetek című kétnyelvű folyóirat 1976-ban megjelent 3. számában arról olvashatunk, hogy a kétnyelvű oktatás fokozatos bevezetése előtt a lendvai községben az 1958/59-es tanévben a 3067 általános iskolai tanuló közül 1206 volt magyar nemzetiségű, de ezeknek csak 69%-a iratkozott magyar tagozatba. A városi (lendvai) magyar nemzetiségű gyermekek csaknem felel szlovén tagozatba iratkozott. Ezt elsősorban a továbbtanulási lehetőségek biztósításával magyarázták.

A Köztársasági Oktatásügyi Intézet 1975-ös adatai szerint a két központi (muraszombati és lendvai) és a környékükön működő falusi iskolákban összesen 1401 tanuló tartottak nyilván. Emellett Lendván egy kétnyelvű gyógypedagógiai iskolában 98 tanulót öleltek fel.

Az 1983/94-es tanévben a központi és az ún. területi iskolákban a tanulók összlétszáma 1441-et tett ki, míg 1989-ben ezt a szám 1471-re emelkedett azzal, hogy a tanulók nemzetiségi összetétele kb. fele-fele arányban oszlik meg, vagy pedig helyenként a magyar nemzetiségű tanulók vannak némi túlsúlyban és fordítva (e szám adatok taglalásánál figyelembe kell venni a tanulók létszámának általános csökkenését). Legnagyobb a lendvai Drago Lukanic Általános Iskola 1067 tanulóval.

Középfokú oktatás és felsősokú képzés

Az anyanyelvű, illetve kétnyelvű oktatás középfokon a nemzetiségi tanulók számára Szlovéniába csak a hetvenes évek második felétől fokozatosan valósul meg. Az 1976/77-es tanévtől a magyar nemzetiségű tanulók számára bevezetik a követelező heti háromórás anyanyelvápolást.

Később, különösen a nyolcvanas évek elejétől lehetőségeket teremtettek a kétnyelvű oktatásra lendvai fémipari, pedagógiai és közgazdasági szakirányú középiskolában. Különös jelentősége volt az óvónőképzés, a tanítóképzés kétnyelvű megalapozásának. A 4 éves középiskolai képzést egy kétéves felsőfokú képzés követte a Maribori Pedagógiai Akadémián, ahol a magyar nyelv tanulására is feltételeket biztosítottak. Itt folyik a magyarszakos tanárok képzése is. A ljubljanoi egyetemen is bevezették a magyar nyelv lektorátusát.

Az említett lendvai középiskolában az 1983/94-es tanévben a tanulók létszáma 64 volt. Az oktatást az általános iskolai képzéshez hasonló elvek és eljárások szerint szervezték meg, fontos célként jelölve meg a magyar nemzetiségű tanulók anyanyelvi műveltségének a megalapozását, valamint saját értékeinek megismerését.

Pozitív törekvésként említem az eddig kialakult kétnyelvű, illetve anyanyelvű oktatás intézményi hálózatának bővítésére tett előkészületeket és erőfeszítéseket.

Összegzőképpen megállapítható, hogy Szlovéniában a nemzeti egyenjogúság elvével összhangban, az elmúlt évtizedekben komoly erőfeszítéseket tettek az anyanyelvű, illetve kétnyelvű oktatás feltételeinek előteremtésére. A szükséges tárgyi feltételek biztosítása mellett, a kétnyelvű oktatás terheit és felelősségét magukra vállaló pedagógusok számára 20 százalékkal (az átlagnál) magasabb személyi jövedelmet szavatolnak. Külön dicséretre méltó, hogy a kétnyelvűség összetett problémáival szakmai és tudományos szinten is foglalkoznak. Felméréseket végeznek, amelyek eddig azt bizonyították, hogy a kétnyelvű oktatás nem jelent hátrányt a tanulók számára személyiségük formálásában és tanulmányi előmenetelükben (természetesen napvilágra kerülnek ellenkező vélemények is). A legnagyobb előnyét abban látják, hogy képesíti őket a kétnyelvű környezetekben való zökkenőmentes beilleszkedésre, az egymás megértésén alapuló együttélésre.

Kétségtelen, hogy a kétnyelvű oktatásban jeletkeznek bizonyos, pedagógiai és külön nyelvi szempontból kétes mozzanatok és hogy ez a munka komoly nehézségekkel jár, s nagyobb erőbedobást igényel, ezért érdemes és feltétlenül szükséges továbbra is elmélyülten foglalkozni vele, kutatva a még jobb, célravezetőbb megoldások, szervezeti formák után.

Végül pozitív törekvésként kell értékelnünk azt, hogy Szlovénia oktatásirányítási szervei elég szoros együttműködési kapcsolatot építettek ki, - és ehhez egyes oktatási intézmények és pedagógusok és hozzájárultak - a magyarországi (számunkra fontos) intézményekkel: az OPI-val, a Szombathelyi Tanítóképző Főiskolával, a Tankönyvkiadóval stb.

Hasznos volna, ha a vajdasági intézményekkel és ismert szakemberekkel is bővítenék kapcsolataikat.

Összefoglaló

Tanulmányomban Vajdaság és két köztársaság iskolaügyének nemzetiségi, főleg magyar vonatkozásaival foglalkoztam. Nem vállalkoztam a kérdés teljes felölelésére. A számadatok tükrében és a magyar nemzeti kisebbség létszámváltozásának függvényében az anyanyelvű oktatás fejlődését kívántam bemutatni, valamint az alapvető problémákat és azok gyökereit azonosítani.

Nem öleltem fel a nemzetiségi oktatás igen lényeges tartalmi kérdéseit, a magyar irodalom, történelem és egyéb nemzeti értékek megismerésének tantervi és tankönyvi lehetőségeit. Ez, több fontos kérdéssel együtt egy újabb elemzésnek és tanulmánynak lehet a tárgya.

Az egyes részkérdések taglalásánál többször is hangsúlyoztam a nemzetiségi oktatás behatóbb, tudományos szintű tanulmányozásának szükségességét. Igen

sürgős lépésnek tartom, hogy az oktatásirányítás hivatott szervei jelöljék ki, hol, milyen szinteken és mely intézetek foglalkozzanak ezekkel a kérdésekkel, beleértve a tudományos kutatómunkát és a szakmai-elemző tevékenységet egyaránt. Ezzel párhuzamosan hozzá kell látni egy korszerű információs rendszer kialakításához ezen a téren is, amely az oktatási rendszerben létrehozandó információs rendszer szerves részévé válna. Csak ilyen hozzáállással lehetséges kiküszöbölni a problémák, a hiányosságok elkendőzését, a felemás, esetleg tévútra vezető megoldások foganatosítását, és a múltban helyenként tapasztalt következetlenséget a szavatolt jogok megvalósításában. Így juthatunk el a világos helyzetfelismeréshez, a személyi és tárgyi szükségletek pontos kimutatásához, és ezáltal válik lehetségessé az eszközök biztosítása is. Célunk a kisebbségek fennmaradását és fejlesztését elősegítő, megfelelő minőségű és biztató távlatokat ígérő anyanyelvű oktatás rendszerének kialakítása az eddigi megoldási módozatok, kialakult gyakorlat korszerűsítésével, tökéletesítésével.

Ez, többek között, feltételezi a kialakult eléggé laza kapcsolatrendszer fejlesztését az országon belül, ami a különböző köztársaságokban élő magyarságot szorosabban egybefűzné. Ugyanakkor szorgalmazni kell az anyaországgal meglévő kapcsolatok bővítését, gazdagítását – különösen Vajdaság és az anyaország között – a középiskolai tankönyvek és irodalom behozatalának felújításában, közös kutatások szervezésében stb. Mindez, természetesen az itt élő nemzetekkel és más nemzetségekkel is szerteágazóbb együttműködési szálak létrehozását is magában foglalja.

Jelenleg mélyreható társadalmi átalakulás előtt állunk. Ez remélhetőleg elvezet bennünket egy demokratikusabb társadalmi-politikai rendszer kialakulásához, amelyben a kisebbségi jogokat az európai normáknak és pozitív hagyományainknak megfelelően valósítják meg. Elvárásaink szerint a jövőben ezekről a kérdésekről teljes nyíltsággal, őszinteséggel lehet írni és beszélni, és az e téren felmerülő problémák megoldása is hatékonyabb lesz, ami a társadalmi haladás meggyorsítását szolgálja.

IRODALOM

- Anyanyelv-Államnyelv*, Forum Könyvkiadó, Újvidék 1976.
- Rehák László: *Kisebbségtől a nemzetiségig*, Forum Könyvkiadó, Újvidék 1978.
- Dávid András: *A különböző nemzetiségű tanulók egységes nevelése közös tartalmak alapján az élettel, társadalommal és a nemzetek közötti viszonyokkal kapcsolatos kialakításában*, Oktatás és Nevelés, Szabadka 1977/20. 9-20.
- Hódi Sándor: *A kisebbségi mentalitásról*, Létünk, Szabadka 1989/5-6. 773-794.
- Hódi Sándor: *Beilleszkedés, integráció, asszimiláció*, Létünk Szabadka 1990/1. 7-24.
- Jánosi Gábor: *Az általános képzés Jugoszláviában a számadatok tükrében*. Oktatás és Nevelés 1977/20. 203-216.
- Mirnic Károly: *Nemzetiség és demokrácia – A "Kopilovic-korszak" bírálata*. Új Symposion, Újvidék 1990/3. 2-6.
- A Vajdaság SZAT-ban élő nemzetek és nemzetiségek egyenjogúságának és szocialista együvé tartozásának fejlődésével összefüggő eszmei-politikai kérdések*, Forum, Újvidék 1980.
- Tóth Lajos: *A magyar nemzetiségű tanulók anyanyelvi oktatás*, Létünk, Újvidék 1972/5. 7-21.
- Tóth Lajos: *Szabadka mint iskolaközpont – a múltban és jelenben*, Létünk 1988/5. 604-621.
- Bálint Sándor: *A gimnáziumalapítás mércéi*, Magyar Szó, Újvidék 1990, márc. 4.
- Kabók Erika: *Gimnáziummodellek*, Magyar Szó, 1990. júniusában.
- Burány Nándor: *Magyarok Vajdaságban* (tematikai különkiadás), Magyar Szó, Újvidék 1990. III.
- Merkő Ferenc: *A magyar tannyelvű iskolahálózat fejlődése a Horvát Szocialista Köztársaságban*, HMSZ Évkönyve 1/1979. 87-110.
- Merkő Ferenc: *Magyar tannyelvű oktatási intézmények a Horvát SZK-ban*, HMSZ Évkönyve, 2/1980. 109-152.
- Bozo Vukobratovic: *Néhány kérdés a Horvát SZK nemzetiségeinek alkotmányjogi és politikai helyzetére vonatkozólag*, HMSZ Évkönyve 3/1981. 7-22.

- Pasza Árpád: *Tizenövéves a pélmonostori középiskola magyar tagozata. HMSZ Évkönyve*, 5/1983. 95-102.
- Merki Ferenc: *A Horvát SZK magyar nemzetiségi iskolahálózatának fejlődése 1968-1984. HMSZ Évkönyve* 6/1984. 63-108.
- Tóth Lajos: *A vörösmarti Algimnázium pedagógiai és társadalmi jelentősége*, HMSZ Évkönyve 7/1985. 99-112.
- Tóth Lajos: *Oktatásunk évszázadai*, HMSZ Évkönyve 1/1979. 79-86.
- Adam Grubor: *A nemzetiségi szövetségek szerepe az alkotmányos egyenjogúság megvalósításában és az anyanyelvi kultúrával való kulturális kapcsolatokban*, HMSZ Évkönyve 8-9/1987. 133-142.
- Faragó Ferenc: *Magyar nyelvű oktatás a Horvát SZK területén*, HMSZ Évkönyve 8-9/1987. 102-132.
- Faragó Ferenc: *Anyanyelvi oktatás az 1987/88-as tanévben*, HMSZ Évkönyve 10/1988. 116-125.
- Faragó Ferenc nyilatkozata: *Egy gyerekért is érdemes*, Magyar Szó, 1989. nov. Kabók Erika.
- Náray Éva: *Kétnyelvűség szlovén módra*, Magyar Szó, 1989. nov.
- Ivo Oresnik: *Első lépések a kétnyelvű oktatás bevezetése terén*, Lendvai füzetek 3/1976., 7-15.
- A kétnyelvű oktatási intézmények élete és szervezettsége a Murántúlon.*

A cikkben ismertetett tényanyag 1990-ben volt aktuális. Az azóta történetekkel nem foglalkozik a szerző s egyes adatai szomorúan aktualitásukat veszítették, hiszen azóta megszületett az ún. harmadik Jugoszlávia, néhány, a cikkben "szocialista köztársaságként" említett állam pedig független lett.

A Vajdaság területén egyre bizonytalanabb a nemzetiségi iskolák helyzete, különösen a középiskoláké, és a szabadkai magyar tanítóképzőt is folyamatosan az "átszervezés", "áthelyezés" veszélye fenyegeti. S ez a bizonytalanság miatt egyre több diák iratkozik magyarországi középiskolába, egyetemre.

A baranyai magyarok többsége elmenekült, s például kórógyi iskoláról nem beszélhetünk, mivel a falut lebombázták és jóformán elnéptelenedett.

A cikk mára tehát a jugoszláviai magyar oktatás *történetének* megismerése szempontjából érdekes.

A SZERKESZTŐ